

Munsö kyrka

Antikvarisk kontroll vid utvändig restaurering av Munsö kyrka, Munsö socken, Ekerö kommun, Uppland

Cecilia Pantzar
Rapport 2010:20

Munsö kyrka

Antikvarisk kontroll vid utvändig restaurering av Munsö kyrka, Munsö socken, Ekerö kommun, Uppland

Cecilia Pantzar
Rapport 2010:20

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.stockholmslansmuseum.se

Sickla Industriväg 5B, 131 54 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholmslansmuseum.se

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2010

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Administrativa uppgifter	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet.....	8
Utförda åtgärder.....	9
Spåntak	9
Plåttak	11
Västparti - bakkor	11
Kor.....	12
Gierttas gravkor	12
Fasader	18
Övrigt	19
Kyrkogården	19
Avvikelser från arbetshandlingar.....	20
Iakttagelser under restaureringen	22
Taksån	22
Undertak.....	22
Takplåt	22
Rundhuset	23
Västparti	27
Koret.....	28
Gierttas gravkor	28
Tuppen.....	30
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder.....	31
Övriga handlingar med relevans för ärendet	32
Bilaga 1 - Färgdokumentation från yngre till äldre ytskikt	33
Bilaga 2 - Materiallista	34

Sammanfattning av utförda åtgärder

Munsö kyrka genomgick en utvändigt renovering 2008. Spåntaken över rundhus, sakristia och vapenhus lagades och tjärades. Plåttaken över kor och västparti lades om med ny skivtäckning. Samtliga fasader rengjordes, putslagades och avfärgades. Fönster, port, luckor och andra trädetaljer målades.

Administrativa uppgifter

Objekt:	Munsö kyrka
Socken:	Munsö socken
Kommun:	Ekerö kommun
Landskap:	Uppland
Arbetshandlingar:	Plåtkonsult Rolf Svensson AB 2007-12-15 Langlet Arkitektkontor 2007-12-06
Länsstyrelsens beslut:	2007-02-12, dnr 433-06-95861
Vårt dnr:	2006:166
Byggherre/beställare:	Ekerö kyrkliga samfällighet
Byggledare/arkitekt:	Ingemar Sundberg, Sundberg Byggadm & projektledn
Konsulter:	Plåtkonsult Rolf Svensson AB Husdoktorn Ingemar Holmström Christer Bolin Åskskydd
Generalentreprenör	Stockholm Fasad&Konsult AB
Underentreprenörer:	Höjd-Montage AB - spåntakmålning HG´s Måleri AB Karlplans Plåtslageri AB Friska Hus AB – fasadrengöring PJ Byggnadsställningar AB
Antikvarisk kontrollant:	Stockholms läns museum genom Cecilia Pantzar
Byggnadstid:	Våren 2008 – våren 2009
Antikvarisk slutbesiktning:	20100408

Munsö kyrka från sydöst vid renoveringens inledning. Långhusets tornspira är tjärad. Övriga delar är ännu inte påbörjade. Bild Lp20100314.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Munsö kyrka är en av länets fem rundkyrkor. Utmärkande för dessa är de runda långhusen. Munsö kyrka uppfördes under tidig medeltid, troligtvis redan på 1100-talet. Senare under medeltiden tillkom sakristian i norr och vapenhuset i söder. Det polygonala gravkoret i söder uppfördes 1651-58 av släkten på den intilliggande herrgården Bona. Kyrkan fick sitt nuvarande utseende i början på 1700-talet. Flertalet insatser grundade sig i att kyrkan var i dåligt skick. 1704-1708 byggdes det så kallade bakkoret i väster, som kom att användas till gravkor. Vid samma tid omgestaltades rundhuset med dagens spånklädda barockhuv och det södra gravkoret förhöjdes något. 1719 fick koret den nuvarande formen med tresidig avslutning (Tuulse 1958).

Restaureringshistorik:

- 1856 Utvändig renovering, arkitekt Fredrik Scholander, fasaderna spritputsades och långhusets fönster förstörades
- 1956 Utvändig renovering, putsarbeten
- 1972 Utvändig renovering, putsarbeten
- 1988 Spåntaken byttes ut och tjärades
- 2001 Utvändig målning av fönster
- 2006 Utvändig målning av fönster på lanterninen

Utförda åtgärder

Spåntak

Spåntäckningen över rundhuset och dess spira var i stort behov av tjärstrykning. Kopparinklädnaden på spirans topp hade stora hål, tillkomna i samband med ett tidigare byte av underliggande ringband och klamrar. Läckaget hade orsakat ytliga rötskador på hjärtstocken samt skadat en mindre andel träspån. Hjärtstocken bedömdes ha tillräckligt med kärnvirke bevarat. Tuppen och kloten är monterade på ett järnkors som löper ner i spirans hjärtstolpe. Stångjärnet bestod av två sammanfogade delar som övergår i fyra band nedtill. Banden löper ner över hjärtstocken och är infästa med kraftiga smidda spikar och omslutna med dragband på fyra nivåer. Stångjärnet var uppsprucket och starkt rostangripet i den ursprungliga ämnesfogen. Efter rengöring och målning drogs sprickan delvis igen med bandjärn och mutter. Samtliga runda dragband byttes ut mot nya. Befintliga var sannolikt inte ursprungliga utan eventuellt tillkomna i samband med tuppen 1958. Både tupp och kulor var av koppar. Den ihåliga tuppen reparerades och stabiliserades vid infästningarna, så att den åter kunde snurra. Kulorna satt också löst med risk för nedfall. Infästningar kompletterades med nätta spännband och stödgivande blyplåtar. Förgyllningen förnyades på både tupp och kulor. Bladguldlet monterades på en klistrig grund av LeFranc. Järndetaljer grundmålades med Pansari från Nordsjö och två strykningar Lasol linoljefärg, svart. Kopparhuven byttes ut mot en ny av patinerad koppar. Utförandet följde i stort den tidigare huven, men med tillägg av diskret luftning i den veckade toppstruten.

Spåntaken över sakristian och vapenhuset tjärades först våren 2009 i samband med målningen av de nylagda plåttaken över kor och västparti. Dess förr innan hade nockbrädor blivit utbytta på bägge taken.

Rundhusets tornspira före renovering. Bild Lp20100312.

Toppspiran på rundhuset repareras. Både hjärtstock och järnband kunde bevaras. Järnringar och kopparhuv byttes ut. Lp20100296.

Lanterninens toppdekor med nyföryllda klot, inspekteras av ansvarig entreprenör Joel Berg på Höjdmontage AB. Lp20100298.

Äldre infästning för åskledare som ersattes av nya mindre fästen. Endast ett bevarades. Lp20100299.

Spiran inspekteras av Ingemar Sundberg efter renovering. Nu med ny kopparhuv som har luftning i övre struten, förgyllt klot och tjärade takspån. Åskledarfästningen är ännu inte utbytt på bilden till höger. Lp20100324 och lp20100325.

Skadade spån byttes ut generellt. Samtliga spånklädda ytor på rundhus, vapenhus och sakristia behandlades med trätjära. Befintliga åskledarfästen var smidda och av hög ålder. Infästningen ansågs vara alltför gles och kunde på grund av den tilltagna storleken inte kombineras med nya fästen som är av betydligt mindre storlek. Samtliga fästen byttes ut mot nya, undantaget ett beläget i höjd med lanterninens fasad.

Lanterninens faluröda fasader målades åter med faluröd slamfärg.

Plåttak

Plåttaken över kor och västparti var alderdomliga och sannolikt tillkomna under 1800-talets andra hälft. Skivtäckningen av svartplåt var lagd med enkel ståndfals och jämna tvärfalsar. Rostangrepp förekom mer eller mindre på samtliga takytor, men med koncentration till takfallens nedre delar. Det förekom även brister i falsar. Den utförda plåtbesiktningen förordade byte av plåtavtäckning på både kor och västparti. I samband med plåtbytet beslutades även att skorstenen i västpartiets norra takfall skulle tas bort, då den inte längre fyllde någon funktion.

Västparti - bakkor

Vid demonteringen av västpartiets plåtavtäckning framkom stora rostangrepp i de underliggande sprängblecken. Läckaget hade i sin tur gett upphov till rötskador i undertakens ramsågade brädpanel. Skadad panel byttes ut mot hyvlade brädor av furu i något mindre dimensioner. Befintlig panel rensades från smidd spik, kvarlämnade efter en äldre spåntäckning. I samband med takarbetet blev det slutna vindsutrymmet tillgängligt. Taklaget och långhusets västliga murverk kunde studeras och dokumenteras. Se under rubriken "Iakttagelser under restaureringen". Befintligt bjälklag var isolerat med ett ca 15 cm tjockt lager torvströ. När tillfälle gavs valde församlingen att förbättra vindens isolering. Mineralull lades omlott i

längder av tjocklek 2 x 100 mm. För att kompensera tätheten infördes luftning utmed takfoten i nord och syd. Luftspalt skapades genom att lyfta undertakens två nedre brädrader med kilar. För att i framtiden kunna hålla vinden under uppsikt monterades en taklucka i norr, på ungefär samma ställe som den nedrivna skorstenen. Luckan utformades så låg och diskret som möjligt.

Undertaken täcktes med papp före ny plåtavtäckning. Den nya avtäckningen följde till stor del utförandet hos den gamla enkelfalsade skivtäckningen. Ny skivstorlek på 600 x 1200 mm lades med enkelfalsning Ståndfalsar gjordes ca 25 mm höga och de jämnt lagda tvärfalsarna utfördes med en liten förskjutning på ca 25 mm. Ståndskivorna gjordes 200 -210 mm höga, något högre än tidigare, då höjden var ca 150 mm. Tanken var att ansluta ståndskivorna med en anslutande putshylla. Förhöjningen innebar dock att ståndskivorna istället fästes i befintlig spritputs, vilket gjorde att anslutningen till fasadens kurvatur inte blev lika anpassad som tidigare. För att skapa en tät skarv mellan plåt och fasad byggdes fasadputsen på lokalt. Utföranden som bedömdes vara bristfälligt av tekniska skäl kopierades inte. Skivraden närmast långhusets fasad i väster gjordes som en rännal, enhetlig och smalare, utan koppling till ståndskivan som tidigare. Två krokar för stege monterades i norr.

Kor

Omläggningen av kortaket följde i stora drag utförandet på västpartiet. Undertaket av ramsågade kantfasade brädor var skadat nedtill. De tre nedre brädorna byttes på samtliga sidor. Rötskador åtgärdades även i anslutning till korsets infästning i nocken. En stor mängd spik från en tidigare spåntäckning avlägsnades. Precis som i västpartiet kompletterades vinden med ny isolering och luftning. Ny skivtäckning utformades som tidigare med enkelfals och jämna tvärfalsar. Ståndskivorna mot långhus och gravkor gjordes på nytt med avtrappningar på grund av nivåkillnader i takfall. Takfoten mot gravkoret i söder avslutades med en helt ny ståndränna, för att motverka vattenstänk på gravkorets fasad. I samma takfall anordnades en taklucka för inspektion liknande den som gjordes i västpartiet. Två fästögler monterades utmed nocken i norr.

Gierttas gravkor

Takplåten var i god kondition och kunde målas efter rengöring. Målning utfördes med lioljefärg av kulör engelskt röd, 1A-48A.

*Västpartiet, det så kallade "bakkoret", från sydväst före takläggning och fasadarbeten..
Lp20100322.*

*Tv. Västpartiets norra takfall före takläggning. Lagg märke till den nätta anslutningen
mellan stånskiva och takfall. Th. Västpartiets norra takfall från nordöst före takläggning.
Skorstenen revs. Lp20100300 och lp20100295.*

Norra takfallet före takläggning. Lp 20100302.

Detalj av västpartiets nordöstra hörn före takläggning. Takfoten närmast fasaden hade en nätt uppvikt ständränna för vattenavledning. Lp20100301.

Tv. Västpartiet under takläggning från sydväst. Th. Västpartiet efter takläggning med ny variant på stånskiva och rännal. Jämför bilden ovan på samma plåtdetalj. Lp 20100331 och lp20100305.

Västpartiet efter renovering med nylagt plåttak samt putslagade och avfärgade fasader. Lp20100309.

Tv. Gravkorets tak före ommålning, från väster. Th. Järnfönster på gravkorets sydfasad före renovering. Lp20100321 och lp20100315.

Tv. Gravkorets södra fönster efter renovering. Th. Rundhusets norra fönster efter renovering. Lp20100304 och lp20100306.

Gravkorets tak efter ommålning, från öster. Lp20100311.

Koret före takomläggning. Lagg märke till ståndskivornas nedtrappning mot gravkoret till vänster i bild. Lp 20100319.

Koret efter restaurering med nylagt plåttak och avfärgade fasader. Ståndskivan utfördes nu utan avtrappning. Lp20100345.

Koret från sydöst efter renovering. Det nylagda plåttaket ansluter till rundhuset med en mindre tilltagen ståndskiva än tidigare. Lp20100307.

Fasader

Befintlig spritputs var i gott skick och bevarades i stor utsträckning. Slätputsade ytor på gravkoret och i fönsteromfattningar spjälkade i ytskiktet. Dessa ytor rengjordes genom skrapning med målarspackel, stålborstning och högtryckstvätt.

Övriga spritputsade fasadytor högtryckstvättades och algbevuxna ytor behandlades även med Boracol.

Ny spritputs påfördes för hand, med målet att efterlikna befintlig putsstruktur. Fasadernas nedre delar utfördes precis som tidigare med avfasad putskant, något över marknivån för att underlätta avrinningen och minska risken för frostsador. Sockelpartiet på det i övrigt slätputsade gravkoret var utfört med spritputs. Ytan utfördes något slätare än tidigare, i en mellangrov ytstruktur som även tillämpades nedtill på västpartiet.

Hydrauliskt kalkbruk användes för grundning, ustockning och ytputs, samtliga av fabrikat Maxit. Alla fasader avfärgades med Kalkfärg våt, fabrikat Maxit, lätt bruten i en varm ton med pigment guldockra, Maxit 15807.

Tv. Koret före renovering. Lägg märke till den igenmurade gluggen tillhörande gravkammaren, som är delvis synlig i östfasadens nedre del. Th. Målning av fasader. Lp 20100318 och lp20100341.

Övrigt

Åskledare kontrollerades och kompletterades. Ankarslutar målades med linoljefärg. Vit på långhuset och svart på gravkoret i söder. Korset på koret och stjärnan på gravkorets urna har fått förnyad förgyllning. Nya ventiler monterades i fasaderna på ungefär samma plats som tidigare. Ventilen till korets gravkammare höjdes ca 15 cm. I västpartiet placerades en ny ventil i den södra av gravkammarens västliga gluggar. Valet föll på den vars igenmurning var delvis raserad.

Kyrkogården

Dräneringsledningarna med 100 mm diameter lades ner runt gravkoret i söder samt från hörnet mellan kor och sakristia i norr. Schakten fylldes med grov singel. Dräneringsgrävningen gjordes för hand till ett djup på ca 40 cm. Berörda sträckor invid gravkoret bestod av mörkbrun jord med inslag av tegelbitar, spik och människoben. På flera ställen, i nivå med schaktets botten, avlöstes det jordiga materialet av ett ljusare sandigt lager med bruk och tegelrester. I schaktet norr om kyrkan fanns samma mörkbruna jord med inslag av tegel och ben till ett djup av 10

cm. Därefter följde ett brukslager med tegelstenar, tegelbitar, spik och ben. Inga fynd tillvaratogs.

Linden norr om sakristian togs ner med anledning av att rotsystemet inkräktade på både kyrkogårdsmuren och sakristians grundmurar.

Gravkorets övre grundmur låg i liv med fasaden, åtminstone ner till schaktets botten, på ett djup av 40 cm. Lp20100344.

Avvikelser från arbetshandlingar

- Takplåtarbeten följde alternativ 2 i arbetshandlingens, vilket innebar byte till ny förzinkad takplåt på kor och bakkor. Åtgärderna finns beskrivna i en särskild arbetsbeskrivning för plåtarbeten. 2007-12-25
- Tillgänglighetsanpassning av entré i söder utgick
- Vindsutrymmen över kor och västparti isolerades med mineralull och kompletterades med luftning utmed tokfoten
- Putsarbeten utfördes med en kompletterande arbetsbeskrivning, PM1, 2008-02-01

Kyrkan i nyrenoverat tillstånd en mulen dag i april 2010. Lp20100310.

Kyrkan efter renovering sedd från väster 2010. Lp 20100308.

Iakttagelser under restaureringen

Takspån

Lanterninens spån har en skifthöjd på 160-170 mm och en bredd på ca 70 mm. Men det finns en varierande spånbredd upp till 130 mm. Inga färgspår påträffades på spånytorna.

Undertak

Västpartiets undertak består av ramsågade brädor med avfasade kanter. Brädorna är 150-200 mm breda, exklusive avfasad yta på 30-40 mm. Skarvar löper vertikalt på sparrar och är spikade med smidd spik. Ytan har frekventa fläckar av tjära och mängder av nedbankad smidd spik, rester från en tidigare spåntäckning.

Tv. Korets plåttak före omläggning, norra takfallet. Th. Undertak på västpartiets norra sida. Lp20100320 och lp20100326.

Takplåt

Korets skivtäckning var enkelfalsad och utförd med jämna tvärfalsar. Skivplåtarna var av formatet 530-540 mm x 1130-1140 mm med ståndfalshöjden 25-30 mm. Ståndskivor mot långhuset var ca 370 mm höga med avtrappning upptill. Anslutning med putskant och infästning med smidd spik.

Västpartiets skivtäckning var i likhet med koret lagd med enkelfals och jämna tvärfalsar. Skivplåtarna var 540 mm breda mellan falsarna och 1150 mm långa. Falshöjden var 25 mm. Ståndskivan varierade mellan 130-150 mm. Takutsprånget låg mellan 100-110 mm. Droppkanten i norr mot långhuset var 170 mm långt och 30 mm högt. På plåtarnas undersida fanns ännu tydliga spår efter linoljebehandling.

Rundhuset

På rundhusets sydfasad mellan västparti och vapenhus iaktogs äldre slätputs under den nuvarande spritputsen. Slätputsen hade flera färgskikt ytterst en mellanmörk guldockra med rödaktig ton, därefter ljusgul guldockra, och i botten flera skikt av vit kalkfärg. Jämförelser med färgskikt på västpartiets nordöstra pilaster visar att de två yttre skikten, rödaktigt gula och ljusgula finns även där, vilket betyder att dessa färgskikt är tillkomna efter att västpartiet uppfördes 1708. Slätputsen på långhuset är däremot äldre, då den kan knytas till puts som är bevarad ovan vinden i västpartiet.

Delar av långhusets tidigare exteriöra västfasad var synlig från vinden ovan västpartiet. Det delvis synliga murverket hade även flera äldre bevarade putsskikt. Ytterst iaktogs en tunn ytputs med rödfärgade rinningar. Färgspåren bedömdes härröra från inträngande falurödfärg i samband med takmålningens arbeten. Under den tunna ytputsen följde en spröd, beige puts, som eventuellt kan vara tillkommen på 1600-talet. Därefter följde en avjämnande utstockning av hårt homogent, vitt, fett kalkbruk, sannolikt medeltida. Utstockningen låg direkt på brett utstrukna fogar av ännu hårdare, vitt, fett kalkbruk, murverkets ursprungliga fogbruk. Delar av murverket skyntade fram på vinden och utmed den gamla ståndskivans utbredning. Stenmaterialet bestod av en stor andel väl tuktade stenar av varierande storlek. Små stenar uppmätte ca 20 x 30 cm och större stenar av rektangulär form ca 40 x 50 cm. I fogar framträdde skolning med obearbetad grästen av betydligt mindre format, mellan 5-15 cm i diameter. I murens nedre del framträdde konturen efter upphuggningen för den nuvarande valvöppningen mellan rundhus och västparti. Där syntes även valvbågens övre rundning. I samband med byggandet av västra delen putsades och kalkvafärgades det ombyggda murverket. Dess förr innan hade delar av västmuren även fått en beige, hård slamning. Den beige slamningen är fläckvis vitmålad med kalkfärg. Troligtvis härrör slamningen från byggnationen av västpartiet, alternativt har västpartiet haft ett äldre taklag med en något lägre takhöjd. Spår i putsen kan eventuellt tolkas som en äldre siluett, men fenomenet bör vid tillfälle undersökas närmare.

Rundhusets västfasad synlig ovan vinden på västpartiet. Nedtill syns utskjutande murparti kopplat till tillbyggnadens sköldbåge. Den vita kalkfärgen som gör ytan spräcklig är troligtvis tillkommen i samband med lagningar utförda först efter uppförandet av västpartiet. Lp20100330.

Tv. Norra delen av rundhusets västfasad. På slätputsens finns röda färgspår som har runnit ner från takanslutningen. Troligtvis rödfärg från avfärgning av tidigare spåntak. Th. Södra delen av rundhusets västfasad. Den fläckvisa vita kalkfärgen sitter på en beige kornig slamning som förekommer på delar av gavelytan. Slamningen och kalkfärgen härrör från efter uppförandet av västpartiet. Lp20100328 och lp20100327.

Tv. Äldre putsyta under västpartiets ståndskiva belägen på rundhusets västra fasad. Under den yttre spritputsen syns en äldre slät kalkputs med svagt gul kalkavfärgning. Th. Norra sidan av västpartiets taklag. Flertalet takstolar hade samstämmig streckad numrering på sparre, stödben och tass. Lp20100332 och lp20100347.

Vy från nordöst av taklag över västpartiet med bjälklag isolerat med torvströ. Lp20100329.

Rundhusets östfasad synlig på vinden över koret. Den slätputsade ytan tillhörde interiören i koret som fanns före korombyggnaden 1719. Putskanten sammanfaller med anfanget för ett rivet valv. Lp20100333.

Taklag över koret åt öster. Lp20100334.

Västparti

På västfasaden iaktogs tre putsskikt under den nuvarande spritputsens. Först en yttre, hård gråaktig slätputs utförd med borstad yta och avfärgad i vitt. Därefter följde en beige slätputs, fet och smulig, avfärgad med vit kalkfärg. Närmast murverket fanns en infärgad svagt röd slätputs med en något kornig yta. På den rödfärgade ytan fanns sporadiska rester av en vit kalkbrukslamning, också den med en röd avfärgning. Det sistnämnda rödaktiga putsskiktet och den röda avfärgningen härrör troligtvis från 1700-talet.

På slätputsade vitkalkade ytor utmed takfot och på pilastrar iaktogs spår efter flera lager äldre ljusgul avfärgning, guldockra. Mest tydliga var dessa på södra sidan, men de förekom även i norr. De gula färgspåren låg på en gulvit slätputs som kan vara ursprunglig. Sydfasadens spritputs var avfärgad med en vit kalkfärg, men hade underliggande skikt av ljus beige kalkfärg. Bägge dessa skikt fanns ytterst även på de släta ytorna. På spritputsens fanns däremot inga spår efter de ljusgula skikten. Den ljusgula kulören tycks vara knuten till slätputsade fasaddetaljer, men en liknande kulör iaktogs även på de igenmurade gluggarna i västfasaden.

Med utgångspunkt från färgspåren kan konstateras tre olika fasadkulörer på västpartiet. En äldre period med röd avfärgning, en efterföljande period med ljusgul avfärgning och den nuvarande vita.

I västpartiets västliga naturstenssockel framkom två tegelomfattade rundbågiga öppningar. Bägge är igenmurade och har utgjort källargluggar till en befintlig välvd gravkammare. Öppningarna är av samma format, men skiljer något i storlek. Den norra är 50 cm hög och 42 cm bred och den södra 40 cm hög och 34 cm bred. Fogbruket är gemensamt för båda, ett grävitt lerhaltigt bruk med frekvent inslag av stora kalkklumpar. Teglet uppmäter 13,5-14 x 7 x 28 cm. I överdelen är teglet tillhugget och den tunna putsen som löper in i smygen mellan omfattning och igenmurning visar att teglet har varit så från början. Igenmurningen består av tegel med något avvikande format, 14,5-15 x 5,5-6 x 30 cm och fogar i hårt, vitt kalkbruk.

På både sockel och omfattning förekommer rester av en utstockning med samma innehåll som omfattningens fogbruk, grävitt lerhaltigt bruk med stora kalkklumpar. Direkt på igenmurningen iaktogs rester av gulbrunt så kallat signalbruk som introducerades på 1960-talet. Samma gula bruk förekommer även på anslutande murverk. Därefter följer gråvit slätputs som troligtvis är utstockning för den därpå följande spritputsens.

I nordfasadens yttre hörn iaktogs en sekundär upphuggning i murverket för anordnandet av en murstock. Murstocken anslöt tidigare till den skorsten som avlägsnades vid årets takomläggning.

Gluggar i västpartiets västra mur. En ventil monterads i den redan delvis öppnade södra gluggen, bilden till höger. Lp20100337 och lp20100336.

Koret

Koret är murat med tegel och fogat med ett brunt, lerhaltigt, smuligt bruk med inslag av kalkklumpar. Fogbruket var delvis utstruket på teglet som en utjämnande slamning. Direkt på slamning alternativt tegel iaktogs en kraftig röd avfärgning. Den röda ytan efterföljdes av vit kalkfärg, som i vissa fall framstod som rosa på grund av missfärgning från underliggande rött färgskikt. Därefter följde en tunn slätputs av homogent kalkbruk avfärgad med en svagt gul, guldockra NCS 2030-Y20R.. Slutligen på den släta putsen följde utstockningen för den nuvarande spritputsen som har varit vitkalkad. Koret följer därmed samma färgkronologi som västpartiet.

I korets östra gavelfasad finns en igensatt glugg tillhörande det underliggande gravkoret.

Gierttas gravkor

Även gravkoret är murat med tegel och fogat med ett beige smuligt, lerhaltigt bruk som har inslag av stora kalkklumpar. Tegelytan är täckt av en tunn utstockning som är något mer kalkhaltig än fogbruket. Därefter följer en homogen, väl sammanhållen slätputs av kalkbruk. Putsen har flera skikt av röd avfärgning under den nuvarande vita. På gravkoret iaktogs endast två fasadkulörer röd och vit. De ljusgula till gula kulörer som föregick de sentida yttre ljusa/vita färgskikten på kor och västparti iaktogs inte här.

Utmed takfoten på korets sydfasad framkom två äldre putsskikt under spritputsen. Ytterst en slätputs med gul avfärgning bevarad på och utmed takfoten. Underst en tunn, skör slätputs/slamning med kraftig röd avfärgning. Lp20100338.

Tv. Översiktsbild med framkommen röd avfärgning på korets sydsida. Th. Detalj av ytterligare en rödfärgad yta på korets sydsida. Lp20100340 och lp20100339.

*Tv. Slåtputsad pilaster med gula färgspår på västpartiets södra sida, pilaster mot rundhuset.
Th. Slåtputs på Gierttas gravkor, västra sidan, med spår efter röd avfärgning. Lp20100303
och lp20100346.*

Tuppen

Tuppen var ingraverad med texten "G.A-N. ADESÖ.1958".

Tuppen före renovering. Foto Roland Johansson 2008.

Tuppen efter renovering. Lp20100297.

Korets plåtanslutningar till rundhusets fasad i söder respektive nord. Lp20100335 och lp20100323.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Restaureringen följde i stora drag gällande arbetshandlingar och utfördes med god hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värden. Vindsutrymmen över kor och västparti bör hållas under kontinuerlig uppsikt för att observera eventuella klimatförändringar till följd av den tillagda isoleringen.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Samrådsmöte, 2007-12-07

Maxit Analysrapport 2008-01-25

PM 1 – Anbud på utvändig rest, kompl handling till fasadarbeten 2008-02-01

Protokoll byggmöte 1, 2008-03-13

Protokoll byggmöte 2, 2008-04-03

Protokoll byggmöte 3, 2008-05-19

Protokoll byggmöte 4, 2008-06-10

Protokoll byggmöte 5, 2008-08-06

Kulör – PM 2008-08-08

Protokoll byggmöte 6, 2008-08-25

Protokoll byggmöte 7, 2008-09-09

Protokoll byggmöte 8, 2008-09-25

Protokoll byggmöte 9, 2008-10-28

Antikvariskt intyg, 2008-11-04

Protokoll byggmöte 10, 2009-04-16

Litteratur

A.Tuulse. 1958. Sveriges kyrkor Uppland 6. Färentunda och Sollentuna härad. Stockholm.

Bilaga 1 - Färgdokumentation från yngre till äldre ytskikt

Rundhus – övre listverk på fasad åt söder

- vit (oxidgul) NCS 0505-Y30R
- gulvit (guldockra) NCS 0505-Y40R

Västparti – slätputs på pilaster på sydfasaden mot långhuset

- vit (guldockra) NCS 0502-Y50R
- vit (guldockra) NCS 0502 –Y50R
- ljus något rödaktig gul (mörkockra) NCS 1010-Y50R
- varm gul (Terra di Siena) NCS 1010-Y40R
- gulvit slätputs, kalkbruk – ev 1704-1708

Gierttas gravkor - fasad

- vit
- gråvit (grön umbra) NCS 2005-Y40R
- ljusvitgul (guldockra)
- ljusvitgul(guldockra)
- röd
- slät kalkputs
- utstockning
- tegelmurverk

Vapenhus - port utvändigt

- NCS 5030 –Y70R ev bränd Terra di Siena

Fönsterbåge - på långhuset nordsida

- grön umbra, NCS 2502-Y
- ultramarin, NCS 1010-R90B
- grön umbra, NCS S4005-G80Y
- vit, grundfärg
- obränd umbra, S4010-Y10R

Bilaga 2 - Materiallista

Putsarbete – utfört med produkter från Maxit

Grundning puts - Serpo 109 Hydraulisk kalkgrund

Utstockning puts- Serpo 148 Hydrauliskt kalkbruk

Ytputs spritputsad yta – Platsblandat kalkcementbruk med lika delar kalk och cement samt naturgrus med gradering till 10 mm.

Ytputs slätputsad yta – Serpo 148 Hydrauliskt kalkbruk

Ytputs sockel på gravkor och västparti - Serpo 148 Hydrauliskt kalkbruk, grövre yta vid påförandet

Avfärgning fasader – Serpo 246, Kalkfärg våt, kulör 15807 (efterliknar Kalkfärg 90, med 20 g 94guldockra och 20 g 103 obränd umbra till 25 kg kalkpasta)

Målning - Linoljefärg från Engwall & Claesson

Fönster gravkor-engelskt rött 1B-48A, linoljefärg

Övriga fönster, undantaget lanterninen-obränd umbra 6B-103, linoljefärg

Port vapenhus, trälucka, timmer i fasad-bensvart 1A -98, linoljefärg

Taklist vapenhus, sakristia-vit, NCS S300-N, linoljefärg

Ventiler, luckor, stål/metall-guldockra/grön umbra , 1:1, A7 94/30, linoljefärg

Takhuv gravkor-engelskt rött 1A-48A, linoljefärg

Takplåt kor och västparti-bensvart 1A-98, linoljefärg

Takspån – Skogens trätjära, dalbränd trätjära

Lanternin – Faluröd slamfärg NCS S5040-Y80